

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ОСМИ

ТРУДНОСТИ ПРИ ИЗУЧАВАНЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА КНИЖОВНА НОРМА ОТ УЧЕНИЦИ БЪЛГАРИ ОТ С. СТОЯНОВКА, МОЛДОВА

Евдокия Сорочану, Людмила Петкова

Процесът на овладяване на един език е твърде сложен, многопланов и многоаспектен. Той е свързан не само с особеностите на индивидуалния характер, но и с националните характеристики на самите обучавани. В това отношение от особено значение е отчитането на социолингвистичните фактори, реализиращи се в процеса на обучение, като реална и потенциална интерференция, която може да бъде разглеждана и анализирана на всички нива от езиковата система, където е възможно въздействие или влияние. Реалната интерференция води до грешки, които до голяма степен зависят от степента на владееене на езика, индивидуалното езиково чувство, конкретната комуникативна ситуация и др. Потенциалната интерференция би могла да се разглежда като система от грешки, които могат да бъдат предсказани и прогнозирани след анализа на езиковата система.

От социолингвистична гледна точка голям научен интерес представят данните за езиковата ситуация в бесарабските български села. За пръв път през последните години речта на бесарабските българи е обект на внимание на изследователите в Молдова. Появяват се първите научни изследвания във вид на курсови и дипломни работи на студентите в Кишиневския държавен педагогически университет « Йон Крянга ».

Резултатите от проучването на особеностите на българските говори значително ще улеснят усвояването на съвременната българска книжовна норма от учениците и студентите, а учителите и преподавателите ще могат да издигнат качеството на преподаването на съвременния български книжовен език.

Обектът на предлаганото социолингвистично изследване е езиковата компетенция на учениците и трудностите при изучаването на съвременната българска книжовна норма.

Учениците от V клас представляват най-голям интерес от социолингвистична гледна точка, защото представят езиково състояние, което още не е претърпяло книжовно влияние. Ще проследим как книжовната норма на българския език довежда до изместване на диалектната форма на езика в определена ситуация.

Основната ни цел е да изследваме грешките и трудностите при усвояването на съвременната българска книжовна норма от учениците в с. Стояновка, говорещи български диалект. Целта на изследването диктува определени задачи:

✧ да се извлекат грешките, допуснати в писмените работи на учениците от V до IX клас;

✧ да се анализират грешките от граматична, стилистична и лексикална гледна точка;

✧ да се открият факторите, под влияние на които се допускат тези грешки;

✧ да се изследва степента на интерференция между българския диалект и руския език, от една страна, и между диалект и книжовна норма, от друга страна;

✧ да се открие разликата в езиковата компетенция и степента на владеене на българската книжовна норма от учениците от различни класове. Това включва и умение на учениците да създават цялостен писмен текст на български книжовен език;

✧ да се изследват промените, настъпили в речта на учениците в процеса на изучаване на книжовната норма;

✧ да се обърне внимание на трудностите, които се появяват в процеса на усвояването на българската книжовна норма от учениците в с. Стояновка;

✧ да се предложат различни методически препоръки при овладяване на нормите на съвременния български книжовен език.

За социолингвистичното изследване голямо значение има пряката информация, получена чрез теренните материали. Използва се един от основните методи за събиране на информацията – запланувани писмени работи (съчинения по определена тема), които после се анализират, като се използват описателен и съпоставително-типологически методи.

В предлаганата работа за пръв път се изследва речта на учениците от село Стояновка, посочват се грешките и се предлагат методически препоръки за усвояване на нормите на съвременния български книжовен

език. Социолингвистичното изследване може да бъде в помощ на студентите, които са на практика, на учителите, преподаващи български език, на изследователите на българската реч в Бесарабия.

Съвременното състояние на речта на учениците до голяма степен е детерминирано от съществуващите условия, които позволяват функционирането (както в устната реч, така и в писмото) на редица особености, характерни за стояновския диалект. Също така функционирането на два и повече езика (български, руски и румънски) има важно значение за общата характеристика на овладяване на българската книжовна норма.

Анализът на грешките в писмените работи показва, че интерференцията между българския диалект и руския език има място в речта на учениците. Като следствие се наблюдават грешки от различни езикови равнища: морфологични, синтактични, стилистични, правоговорно-правописни.

В дадената статия ще отбележим правоговорно-правописни и морфологични грешки.

Най-типичните правоговорно—правописни грешки са:

1. Силна степен на редукция на неударените гласни:

o > y : селу (вм. село), вуда (вм. вода), учи (вм. очи) ;

e > и : милодичен (вм. мелодичен), дица (вм. деца) ;

a > ъ : сакъш (вм. сякаш), започнъл (вм. започнал) .

Силна редукция на неударената гласна е в краесловие наблюдаваме при глаголите от сегашно и минало свършено време в 1 и 2 лице множествено число: събирахми (вм. събирахме), (да) дадети (вм. да дадете).

2. Елизия на съгласните в началото на думата и в интервокална позиция: дигна (вм. вдигна), ода (вм. вода), ина (вм. една).

3. Регресивна асимилация: збор (вм. сбор), раскажса (вм. разкажса), растревожен (вм. разтревожен).

4. Писмено отбелязване на обеззвучаването на звучните шумови съгласни в абсолютното краесловие: ас (вм. аз), раскас (вм. разказ).

5. Не се спазва законът за ликвидната метатеза: вързвам (вм. връзвам), гърб (вм. гръб), тълст (вм. тлъст).

6. Лабиялизация на гласните е, и: жувеял (вм. живял), пучуваме (вм. почиваваме), чушма (вм. чешма).

7. Изговор и писане на е вм. и: деалектен (вм. диалектен), сутрен (вм. сутрин).

8. Количествена редукция: селто (вм. селото), нашта (вм. нашата), неговта (вм. неговата).

9. Не се спазват езиковите правила за променливо и непроменливо **я** и етимологично **я**: бял – бяли (вм. бели), священа (вм. свещена), вятър – вятъри (вм. ветрове), поляна – полени (вм. поляни).

10. Затвърдяване на съгласните: дули (вм. дюли), чарвен (вм. червен).

11. Дисимилация на съгласните: фтиче (вм. птиче).

12. Употреба на руски букви **э, ы** вм. **ъ**; **ё** вм. **ю**:

България (вм. България), Алёна (вм. Альона), тугэва (вм. тогава).

13. С буквата **ь** по аналогия на руски език учениците отбелязват диалектната мекост на предходната съгласна:

Господь (вм. Господ), пръсть (вм. пръст), синь (вм. син).

14. В българския език глаголите от 2 л. ед. ч. сегашно време получават окончание – **ш**. Учениците под влияние на руския правопис пишат в края **ь**: разберешь (вм. разбереш).

15. С буквата **ш** в българския език се означават два звука /шт/. Затова в много случаи те допускат правописни грешки в думите, съдържащи **ш**: ношта (вм. нощта).

16. Нарушава се езиковото правило за двойно **ни** при прилагателните имена, където отново се наблюдава влиянието на руски език: благоустроено (вм. благоустроено) и др.

17. В много случаи учениците не разграничават думите в текста: обикновено това са кратки притежателни местоимения, кратки възвратни дателни и винителни форми, предлози: майкаим (вм. майка им), майкаси (вм. майка си), апак (вм. а пък), ас моите (вм. аз с моите).

18. Правопис на предлозите **в**, **във**, **с**, **със**: във гората (вм. в гората), със нея (вм. с нея).

Наблюдаваните морфологични грешки са следните:

1. Една от най-често допусканите морфологични грешки е в областта на категорията «определеност». Учениците не винаги усещат необходимостта от членуването. Бъркат се формите с пълния и с непълния определителен член: ...те си правят гнезда под покривът на къщата... (вм. покрива). Под влияние на диалекта учениците допускат грешки при членуването на съществителните имена в множ. число. Определителният член – **хта** вместо – **та** е един от основните маркери на стояновския диалект: дърветахта (вм. дърветата), цветехта (вм. цветята) и др.

Неправилно се употребява членната морфема на прилагателните имена. Най-често се членуват всички прилагателни в именната група на подлога: Малкото българското селце... (вм. малкото българско селце) и др.

2. Често се допускат грешки при употребата на възвратни и невъзвратни глаголи. В много случаи невъзвратните глаголи се употребяват като възвратни: Минало се два дена (вм. минаха два дни), Са устана още малко време... (вм. остана).

3. В някои случаи вместо дателната форма на възвратното местоимение **си** се използва винителна форма се:

Товага ми се събрахме гъби и се отидохме (вм. събрахме си) и (вм. отидохме си).

4. Доста често се допускат грешки при употребата на спомагателния глагол **съм** в различните му форми: Тази земя бяла неговата... (вм. е била неговата); Отнякъде бели дошли... (вм. били дошли).

В повече случаи спомагателния глагол **съм** се изпуска: Есен също красива. Реколтата главното богатство. Земята покрита с листа.

5. Допускат се грешки при образуване на сложните глаголни времена, включително и при образуване на отрицателните форми на сложните времена: Ние говорим на диалектен език, а ние на книжовен (вм. а не на книжовен).

6. Като следствие от слабото усвояване на езиковите норми откриваме доста грешки при образуване на глаголните форми: проведеха (вм. проведоха), направяха (вм. направиха), мояха (вм. можеха), рекаха (вм. рекоха).

7. При личните местоимения учениците правят грешки под влияние на диалекта. Най-характерните от тях са свързани с употреба на кратките форми. Понякога се смесват дателната и винителната форми на кратките местоимения: ...мама ме е пляла... (вм. ми).

Освен това често се бърка мястото на енклитиките: Това много добре показва ни ... (вм.ни показва).

8. Характерен маркер за стояновския диалект е употребата на личното местоимение **ми** вместо **ние**: Ми ходихме със семейството на езерото (вм. ние).

9. При обобщителните местоимения учениците допускат грешки под влиянието на диалекта: Синката вода отгоре стичала надолу. Сички хора бяха излезли...

10. В единични случаи също под влияние на диалекта грешките се правят и при употреба на показателни местоимения: От тъва фамилия... (вм. тази).

11. Отчита се една грешка при употребата на наречие, която е допусната поради хиперкоректност: Доло се чуваха гласове (вм. долу).

12. Доста често учениците допускат грешки при употребата на предлозите, тъй като правят асоциации с руски език: ...любовта на всичко, което ми е видно... (вм. към всичко), ...само няколко вида птици останаха с нас да зимуват... (вм. при нас).

Вътрешните езикови предпоставки и външните социално-исторически условия са основни фактори, които обуславят формирането и развоя на лексикалния състав на един език. Процесът на адаптацията на заетите думи в рамките на вътрешните и външните лингвистични фактори протича през няколко етапа.

I етап. Използване на лексикалната единица в контекста на друг език. Тази лексика се появява епизодично и остава като че ли на повърхността в системата на възприемащия език: *Аз на каникулъти ходях в гората . На ваканцийти ни със нашата семья отидохме на рибалка вав лесът от земята израснал млад дъб.*

II етап. Заемане на чужда лексикална единица след многократното ѝ употребяване от членовете на езиковата общност. Тази лексема се възприема като постоянен елемент на собствената лексика: *От Кортен са дошли семъи с фамилии: Крестинкови, Яламови...*

III етап. Процесът на дълбоко усвояване на чуждоезичната единица, при който не се усеща чуждоезичния характер на лексемата, тя се възприема като органична част на езика: *...някой сутрин има замръски... Наверну вятърът искаше да извади сичката гура със корени.*

В стояновския диалект много широко са застъпени заемките от руския език. Обикновено те са преминали само с едно значение: *школа, садик, домик.*

Някои руски заемки учениците адаптират, като ги доближават до българския облик: *семьята, озерото, лесът, въкруг него, пъсмърно.*

Рядко се срещат преводни заемки, т. е. калки: *Тя принадлежи на късокосматите породи.*

Предлаганото социолингвистично изследване представя от една страна съвременното състояние на езиковата компетентност на учениците, а от друга страна показва трудностите при усвояването на българската книжовна норма.

Българският книжовен език днес се използва ограничено в училища, във висши учебни заведения и в средствата за масова информация. Основен език, чрез който българското население получава информация, е руският. В официалната среда се използва румънският език. Общуването с приятелите и съседите се осъществява повече на български диалект. Учениците и служителите, за разлика от работниците, по-често използват руски език. Характерът на труда и националният състав на колектива са съществени фактори при избора на езика на общуване в българското село. Повечето от работниците, когато са на работа, в семейството си, в битовата среда, използват български език (диалектна форма). Българският и руският език служат на българското население като основна единица на речемислителната дейност. Използването на двата кода влияе върху процеса на мисленето на двуезичния индивид. Така възниква съвместно съществуване, функциониране на два различни езика в рамките на един и същ езиков (речев) колектив, чиито членове използват тези езици в различни социално-комуникативни сфери. Бесарабските носители на българския диалект не попадат в условия, които да изискват освобождаване от диалекта, приоритетният език е руски и по-рядко румънски. Имайки предвид тези

факти, можем да предположим защо неутрализацията на диалектното наследство в изследваната група е повече пасивен, отколкото активен процес.

При усвояването на съвременния български книжовен език възникват редица проблеми. Разрешението им се търси предимно в лингво – дидактичен план.

След анализа на писмените работи на учениците от V до IX клас могат да се направят следните най-общии препоръки:

1. Да бъде разработена специална методика на обучението по съвременен български книжовен език за говорещите български диалекти в Молдова. Тази методика няма да се покрива нито с методиката на преподаване на роден език (в България), нито с методиката на преподаване на български език като чужд.

Задачата на езиковедите и методистите, занимаващи се с преподаване на български език като роден, е да изследват и опишат онези езикови явления, които пречат или оказват задържащо въздействие върху усвояването на някои форми на езика. Такива изследвания биха били много полезни за по-ефективното усвояване на нормите на съвременния български книжовен език от бесарабските българи. Въз основа на тях учебниците трябва да съответстват на учебната програма по български език, като се базират на специфичните трудности при овладяването на българската книжовна норма от българските ученици в Молдова.

2. Книжовната норма на българския език да се изучава на базата на сравнение с бесарабските диалекти, които владее българската общност в Молдова.

3. Да се отделят повече часове, посветени на правилата за създаване на цялостен писмен текст, като се включат правописните и пунктуационните особености на българския език.

4. Да се отделят специални часове за практически упражнения, които да автоматизират навиците в писмената и устната реч.

5. Важна роля при преодоляване на нарушенията и отклоненията от нормите, породени между езиковите системи, играят упражнения и задачи с контрастивен характер, чиято цел е чрез съпоставителен анализ да се отбележат приликите и разликите между фонетичните, морфологичните и лексикалните системи, които водят до появата на интерференция.

6. Основната задача на учителите е да създават у своите ученици навици за правилна употреба на книжовния език, да изграждат у тях здрави езикови, правописни и речевни навици, да повишават тяхната езикова култура. Значителна част от грешките, допуснати в писмените работи, са отражение на диалекта, в средата на който те са се родили и израснали. Затова учителите не трябва да отчитат по един и същи начин всички грешки, които се срещат в писмената реч на учениците, не трябва да смятат, че те се дължат само на незнание. Те трябва ясно да разграничават грешките, които са направени под влияние на диалекта, от грешките, допуснати по други причини, като слаби граматически познания, недостатъци в обучението и др.